

LANDSCAPE THEORY IN GEOGRAPHY

Coğrafyada Peyzaj Teorisi

Ramazan ÖZEY³¹

Münür BİLGİLİ³²

Ali Osman KOCALAR³³

Özet

Bu çalışmamızda peyzajın ne olduğu ve onun teorik çerçevesini açıklamaya çalışacağız. Peyzaj, coğrafya içinde özellikle kültürel coğrafyada yaygın kullanılan bir kavramdır. Her kavram gibi peyzaj kavramı da dönüşüme uğramış, bazı anlamları silinirken yeni anlamlar kazanmıştır. Coğrafyada bu anlamların ortaya çıkışı, hakim olan yaklaşım, paradigma ve teoriler ile yakından ilişkilidir. Genelde bir disiplinde ortaya çıkan yaklaşım ya da teori, ilgili kavramların içeriğini etkileyip onları dönüştürmektedir. Bu nedenle bir disiplinde herhangi bir terim ya da kavramı bağlamında kullanmak ve açıklamak yerinde olacaktır. Peyzaj, ilk ortaya çıktığı 15. yüzyıldan günümüze kadar farklı bağlamlarda farklı disiplinlerde farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu nedenle çalışmada peyzaj; kültürel peyzaj, nicel devrim, feminist teori, Marksist ve radikal coğrafya, hümanistik coğrafya, postmodern ve postyapısalcı yaklaşımlar, temsil ötesi teori ve aktör ağ teorisi gibi farklı yaklaşım, anlam ve teorilerle ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Peyzaj, Coğrafi Paradigmalar, Kültürel Coğrafya, Güç İlişkileri

Abstract

In this study, we will try to explain what landscape is and its theoretical framework. Landscape is widely being used in geography especially in cultural geography. Like every concept landscape has transformed as it takes on new meanings and loses some at the same time. There is a close connection between the emerging new meanings and dominating approach, paradigm and theories in a discipline. In general, every emerging approach or paradigm can affect and transform related concepts in a given discipline. Therefore, it is proper to use concepts and terms in their context. From 15th century onwards, landscape has been used in different contexts in different disciplines in different ways. For this reason, landscape will be treated from different approaches, meanings and theories like cultural landscape, quantitative revolution, feminist theory, Marxist and radical geography, humanistic geography, postmodern and poststructuralist approaches, non-representational theory and actor-network theory.

Keywords: Landscape, Geographical Paradigms, Cultural Geography, Power Relations

³¹ Prof., Marmara University, Atatürk Education Faculty, Third Floor, Room Number: 303, Göztepe Campus, Kadıköy, 34722, İstanbul, TURKEY., rozey@marmara.edu.tr

³² **Correspondence to:** Assist. Prof., Marmara University, Atatürk Education Faculty, Third Floor, Room Number: 306, Göztepe Campus, Kadıköy, 34722, İstanbul, TURKEY., munur.bilgili@marmara.edu.tr

³³ Dr., Marmara University, Atatürk Education Faculty, Third Floor, Room Number: 303, Göztepe Campus, Kadıköy, 34722, İstanbul, TURKEY., ali.kocalar@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Her kavram, her terim, her teori yeni bir gerçeklik iddiası taşır. Kuşkusuz bu gerçekliklerin ortaya çıkması için ilgili kavram ve terimlerin ne olduklarının anlaşılır bir şekilde açıklanması gerekir. Tanımlama ve sınıflandırma konularına postmodern/postyapısalcı düşünürler genel olarak mesafelidirler. Onlara göre, sınıflamalar ve tanımlamalar farklı anlamların silinmesi ya da arka plana atılmasıdır. Yani her tanım bir açıyı öne çıkarırken diğer açıları gölgelemektedir. Bu nedenle tanımların belli bağlamlarda belirli anlamları içerdiklerine dikkat çekmektedirler. Her ne kadar bu itirazlarda haklılık payı olsa da; “dil” en önemli iletişim aracımız olmayı sürdürdüğü sürece bu gerçeklikleri tanımlarız ve kavramlar ile açıklamaktan başka seçeneğimiz pek bulunmamaktadır.

Disiplinlerin kendine özgü bazı temel kavram, terim ve teorileri bulunmaktadır. Bazı kavramlar ise farklı disiplinlere geçiş yapabilmektedir ve içinde yaşadığımız *disiplinler arası* dönemde bu durum oldukça kabul gören ve istendik bir yaklaşımdır. Elbette bu kavramlar farklı disiplinlerde farklı açılardan ele alınmaktadır. Peyzaj da bu kavramlardan biridir ve coğrafya, şehircilik, planlama ve mimarlık gibi farklı alanlarda yaygın bir kullanıma sahiptir. Peyzaj coğrafyanın her alt disiplininde kullanılmasına karşın en yaygın kullanım ve işleyişi kültürel coğrafya içinde bulmuştur. Çalışmamıza konu olan peyzaj coğrafi bir bakış açısından ele alınacaktır. Bu nedenle makalenin başlığını *coğrafyada peyzaj teorisi* olarak belirledik. Peyzajın teorik çerçevesini oluştururken farklı yaklaşım, paradigma ve teorilerden yararlanarak sonuca ulaşmaya çalıştık.

Çalışmamızda *peyzajın teorik çerçevesi* olan ana başlığı peyzajın farklı anlamlarını içeren tanımlarıyla desteklemeyi uygun bulduk. Tek bir başlığın yorucu olabileceği, okunurluğu zorlaştırabileceği ve teorik bir kronoloji oluşturmanın yararını düşünerek bu yöntemi tercih ettik.

PEYZAJIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Peyzaj, Cermen kökenli dillerden türemiş bir kavramdır ve ilk defa Felemenkçede 13. yüzyılda *lantscap* olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise Almancaya *landschaft* olarak geçmiştir. İlk anlamı daha çok bölge ve çevre anlamına gelmekteydi. Doğal güzellik anlamında kullanılması ise 17. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Antrop, 2013). Türkçede kullanılan peyzaj kelimesi ise Fransızca *paysage* sözcüğünden türemiştir. Zaman içinde diğer dillere geçen peyzaj kavramına farklı anlamlar yüklenmiştir.

Kültürel Peyzaj

Peyzaj teriminin popüler olmasında ABD’li coğrafyacı Carl Ortwin Sauer ve onun *kültürel manzara/peyzaj* (cultural landscape) terimi oldukça etkili olmuştur. Sauer, doğal manzara üzerine insanın şekillendirdiği çevreyi kültürel manzara olarak adlandırmaktadır (Sauer, 1925). Bu yaklaşım, çevresel determinizme karşı geliştirilmiştir (Arı, 2005). Çevresel determinizm, çevreyi baskın görüp insan iradesini ikinci plana attığı için, kültürel manzara o dönemde bilimsel açıdan oldukça modern ve ilerici bir yaklaşımdı. Sauer’e göre tabiat, doğal peyzaj idi. İnsanın doğayı işlemesi ile kültürel peyzaj ortaya çıkmaktaydı. Doğa, araç; kültür ise iletildi. Bu etkileşimin sonucunda kültürel manzara ortaya çıkıyordu. Böylece gözlem yapılarak insanın doğa üzerinde bıraktığı izler ve kültür inceleniyordu (Cloke, 2013). 20. yüzyılın ilk yarısında kültürel manzara coğrafyada oldukça etkili bir bakış açıydı ve Sauer ile birlikte anılan bir kavramdı (Cresswell, 2012).

Sauer, Alman *Landschaftsgeographie* okulundan etkilendi. Avrupa’daki özellikle Almanya’daki peyzaj anlayışında fiziki coğrafya ön planlaydı. Morfolojik özelliklere göre farklı peyzajlar farklı bölgelere ayrılmaktaydı. Bu anlayış klasik bölge coğrafyası ile yakından ilişkilidir. Sauer, bu kavramdan etkilenmekle birlikte onu bir adım ileri taşıdı. İnsanı öne çıkarması, insanın doğa üzerinde bıraktığı izler ve onu şekillendirmesi ile ortaya çıkan kültürel peyzaj etkin konuma geldi (Rogers, Castree ve Kitchin, 2013). Bu yaklaşım uzun bir dönem etkisini gösterdi. 1950 ve 1960’lı yıllarda coğrafyada fen bilimlerinin etkisinin yoğun hissedildiği nicel devrim yaşandı (bazı coğrafyacılar göre günümüzde halen yaşanıyor). Bu dönem, peyzaj çalışmalarının fazla görünür olduğu bir dönem değildi. Sauer’in kültürel peyzajı ile nicel devrim dönemindeki peyzaj yorumlarında en dikkat çekici unsur farklı düşünce ve paradigmaların çok kısır bir boyutta kalmasıdır. Hatta nicel devrim döneminde peyzaj çok önemli bir kavram değildi ve daha çok yeryüzünde faaliyetlerin nasıl dağıldığı ve belirli mekânsal örüntülerin ortaya çıkarılması ile sınırlıydı (Rogers, Castree ve Kitchin, 2013). Bu nedenle insan ve etkileri, peyzaj çalışmalarında tam anlamıyla görünür değildi. Peyzajın nasıl dönüştürüldüğü ve üretildiği konularından ziyade daha çok mühendislik ve istatistik içeren analizler ön plana çıkmıştı. Tüm bu gelişmeler farklı yaklaşımları beraberinde getirdi. 1960’lı yılların sonundan 70’li yıllara uzanan dönemde tüm dünyada ortaya çıkan sosyal hareketler, bu hareketlerin sonuçları sosyal bilimlere ve dolayısıyla coğrafyayı etkiledi. Coğrafya içinde radikal, Marksist, feminist, hümanistik, eleştirel ve dönüşümcü yaklaşımların baskın bir konuma gelmesi ile kültürel manzara yaklaşımı popülerliğini ve etkinliğini yitirirken; onu kültürel coğrafya içinde baskın paradigma olmaktan çıkardı.

Peyzaj Görsel ve Kırsaldır

Peyzaj *görseldir*, göze hoş gelendir ve direkt göze hitap etmektedir (Cosgrove, 1984). Rönesans döneminden itibaren peyzaj denildiğinde genel olarak ilk akla gelen kırsal alan ve doğal güzelliklerdir. Bu peyzajda insan fazla görünür değildir. Peyzaj kırsal alan ve köy yaşamı ile eşleşmişti (Wylie, 2007). Hatta resim sanatında *peyzaj boyama* ortaya çıkmıştı. Bu dönem peyzajında şehirsiz alanlar yok gibiydi. Daha doğrusu peyzaj denilince şehir akla gelmiyordu. Sanayi Devrimi sonrasında da bu anlayış devam etti. Sanayileşmenin boyutları ve karmaşık şehir yaşamı kırsal peyzaja olan özlemi arttırdı. Şehirlerde kendini yabancı hisseden bireyler için peyzaj bir kaçış alanıydı ve bu temalar edebiyatta romantizm hareketi içinde yaygın olarak işlendi. Devasa bir şekilde sanayile büyüyen şehirlerde kendilerini yaşadıkları çevreye *yabancılaşmış* hisseden bireyler için peyzaj daha samimi ve daha sıcak geliyordu. Çünkü şehir daha çok karmaşa, kakofoni, yabancılaşma ve mekanik bir yaşama işaret etmekteydi. Bu tarz kırsal peyzaja duyulan özlem kendini şiir, roman ve kişisel anılarda da gösterdi. Ayrıca o dönemde peyzaj daha estetik olan ve göze hoş gelendi. Bu estetik ve artistik peyzaj ressamlığı akademik boyuta da taşınmış ve sanat haline gelmişti (Hawkins, 2013).

Coğrafi keşifler dönemi ve sonrasında başlayan sömürge hareketleri döneminde peyzaj boş, yerleşilmemiş, medeniyetten uzak alanlar olarak görülüyordu (Egoz, 2013). Bu nedenle İngiliz, Fransız, İrlandalı, Hollandalı, İspanyol ve Portekizliler başlattıkları sömürge hareketleri peyzajı nasıl gördüklerine dair ipuçları vermektedir. Başlangıcı 15. yüzyıla kadar uzanan bu peyzaj anlayışı uzun süre devam etti. Yakın zamana kadar yerlilerin yaşadıkları alanlar onlara göre *boş* idi ya da verimli değerlendirilmeyordu. Bu nedenle “uygar Batı”nın elinde daha karlı ve verimli hale dönüştürülebilirdi. Bu Avrupa merkezli bakış açısı peyzajı derinden etkiledi. Yerlilerin peyzajı nasıl gördüğü, nasıl anlamlandırıldığı ve onunla hangi ilişkileri kurduğu önemli oranda silindi. Böylece Avrupa merkezli, ırkçı, cinsiyetçi ve ekonomi temelli bir peyzaj anlayışı hâkim oldu. Peyzaj katmanlı bir dokuya ulaştı, ancak alt katmanlarda yer alan peyzaj görünür olmaktan çıktı. Örneğin, Yeni Zelanda’da Maori yerlilerin peyzaja kurduğu ilişki görmezden gelindi. Onların gelecek nesilleri düşünerek toprağı boş bırakmaları Batılılar tarafından toprağın verimsiz kullanılması olarak görüldü. Onlara göre yerliler toprağı ihmal ediyorlardı ve bu toprakları hak etmiyorlardı (Brooking 1996; Egoz, 2013). Benzer Avrupa-merkezli anlayışı Afrika, Avustralya, Latin Amerika ve Asya kıtasında da görebiliriz. Örneğin, *Jainism* gibi yerel Hint inanışında toplum; doğaya, yeşile, peyzaja manevi ve düşünsel değerler atfetmektedir. Doğa, onlar için kutsaldır ve onunla derin bağları bulunmaktadır. Bu durum kolonizasyon hareketleriyle birlikte derin bir şekilde yara aldı.

Şekil 1: “American Progress” (Amerikan İlerleyişi)

Yukarıda ABD’li ressam John Gast’ın 1872 tarihli “American Progress” (Amerikan İlerleyişi) adlı tablosu yer almaktadır. Bu tablo ABD’nin kuruluşundan itibaren kıtanın Batı bölümlerine doğru ilerleyişini simgelemektedir. Bu ilerleyiş *açık kader* (*manifest destiny*) terimi ile bilinmektedir. Bu ünlü tablo, açık kaderin alegorik bir temsilidir (Library of Congress, 2018). Tabloda elinde telgraf teli ve ders kitabı bulunan; uhrevi özellik atfedilen bir kadın figürü bulunmaktadır. Bu figür arka planda demiryolları ile desteklenmiştir. Böylece ABD, Batı’ya doğru ilerlemelerinin kendi kaderleri olduğunu, Doğu’daki yerlileri yerinden ederlerken aslında onlara medeniyet götürdükleri iddiasındadırlar (Cresswell, 2012; Roberts ve Westad, 2013). Tablonun daha geri planında yerliler silik bir şekilde yer almış ve peyzajdan silinmeye başlamıştır. Tabloda ilerleyişin başladığı yer daha aydınlık ve ilerlemekte oldukları yön ise daha karanlıktır (Şekil 1). Zira gittikleri yeri

“aydınlatılmaktadırlar”. Açık Kader sonucunda ABD peyzaja tamamen hâkim olmuş ve onu derin bir şekilde dönüştürmeye başlamıştır.

Kırsal Peyzaj Milliyetçiliği Çağrıştırır

Kırsal peyzaj, *milliyetçilik* ve onu çağrıştıran anlamlar ile yüklenmiştir (Cloke, 2013). Kırsal alan “kirlenmemiş”, “saf” ve “temiz”dir. Ulusun kültürel kalbi ve milliyetçi duyguların daha yoğun olduğu yerlerdir. Kırsal peyzaja göç edip yerleşen bireyler orada kendilerini yabancı hissedebilir ve *yersizlik* yani bir yere ait olamama (placelessness) duygusu gelişebilir (Cresswell, 1996). Nitekim Türkiye’de de kırsal alanlar daha temiz, daha geleneksel, daha milliyetçi ve daha “vatan” görülmektedir. Şehirlere yabancı etkenler fazlaca müdahil olmuş, onu istenmedik yönde değiştirmiş ve aslını kaybettirmiş olabilir. Kırsal peyzaj daha öz olandır. Örneğin, Türklerin anavatanları denilince genelde Anadolu ya da Orta Asya kırsalı ile özellikle bölgenin bozkırları/stepleri akla gelmektedir. Kırsal peyzaj ile vatanseverlik, milliyetçilik ve etnik saflık arasında yakın bağlar kurulmaktadır.

Kırsal alanlarda nüfusun daha az, insan ilişkilerinin daha yoğun olması peyzaja “yabancı” müdahaleleri ve yerleşmeleri sınırlandırmaktadır. Bu nedenle farklı etnik, dini, mezhepsel ve kültürel unsurların fazlaca nüfuz etmediği için kırsal alan çoğunlukla daha *steril*dir. Bu steril halini önemli oranda diğer farklı unsurları ötekileştirerek kazanmıştır. İlk peyzaj çalışmalarında kırsal peyzaj fazlaca romantize edilmesine karşın, bu peyzaj masum değildir ve şehirsiz peyzaj kadar ötekileştirici özellikleri bünyesinde barındırır.

Peyzaj Doğal Güzellik ve Bahçe Düzenlemesi Anlamında da Kullanılmaktadır

İngilizcede *wilderness* olarak geçen sözcük Türkçeye daha çok *vahşi doğa*, *el değmemiş doğa*, *yaban hayatı* ya da *bakir alan* olarak çevrilmektedir. Bu yaklaşım günümüzde sorunlu bulunmaktadır. Zira yaklaşık son 200 yıldır *Antroposeni* (*Anthropocene*) yaşamakta olduğumuz belirtilmektedir. Bu terim içinde yaşadığımız ve insan etkisinin daha görünür olduğu dönemi belirtmek için kullanılan metaforik bir terimdir (Robbins, Hintz ve Moore, 2013). İnsan etkisi nedeniyle vahşi doğanın olmadığı; en azından tartışılır olduğu ve bu kavramın insan üretimi sosyal bir yapılandırma olduğu belirtilmektedir. En iyi ihtimalle yaban hayatı, insan etkisinin daha az belirgin olduğu ya da yoğun hissedilmediği alanlar olduğu söylenebilir. Robbins, Hintz ve Moore (2013), bu yaklaşımı Batı merkezli olarak görmektedir. Zira onlara göre yaban hayatı olarak adlandırılan yerler kolonizasyon hareketleriyle kolonize edilen topraklar için kullanılıyordu. Oysa bu yerlerde yüzyıllardır yerleşmiş olan toplumlar vardı ve onların oluşturduğu kültürün varlığı görülmesi istenmedi. Aslında yerlilerin yaşadığı yerler hâlihazırda insan üretimi olan peyzajdı. Batı gözüyle bu yerler önce doğal peyzaj ya da el değmemiş doğa olarak adlandırıldı ve daha sonra onlar tarafından kültürel peyzaja dönüştürüldü. Batılılara göre yerliler bu doğal peyzajın değerini ve güzelliğini idrak edip yeterince değerlendirmemişlerdi.

Coğrafyacı Mona Domosh’a (2013) göre peyzaj 18. yüzyılda İngiltere’de daha çok bahçe düzenlemesi olarak görülüyordu ve estetik bir özelliği vardı. Evlerin ön ve arka bahçelerindeki çim alanlar ve onların çitle düzenlenmesi peyzaj çalışmaları olarak adlandırılmaktaydı. Peyzaj bu durumda daha çok dışarıya bakış, belli bir açıdan doğayı yakın ya da uzak çevreyi görme idi. Bu tür bir peyzaja genelde aristokrat aileler, soylular, toprak sahipleri ve tüccarlar sahip olabiliyordu. Çünkü ev sahibi olmak üstelik evin yakın çevresinde yer alan toprak parçasının da sahibi olmak kolay elde edilebilecek bir durum değildi. Evi çevreleyen toprak parçası ve onun düzenleyebilmek bir ayrıcalık idi ve bu zenginlik göstergesiydi (Domosh, 2013). Benzer peyzaj anlayışı sonraki yüzyılda ABD’de de ortaya çıktı. Çoğumuzun Hollywood filmlerinden aşına olduğu ev tipi genellikle tek katlı ve bir garajı olan; ön ve arka bahçesi çimlerle kaplı ve özenle biçilmiş; çimlerin ortasından evin giriş kapısına ulaşan dar ve kısa bir patika yol; yine çimlerin kenarına itinayla ekilmiş çiçek dizileri; alçak ve boyalı ahşap çitlerle çevrelenmiştir. İngiltere’deki evlerden farklı olarak Amerikan evlerinin bahçesi daha geniştir. Peyzajın çevre düzenlemesi şeklindeki anlayış burada da geçerliydi ve bu düzenleme işi profesyonel bir noktaya taşınmıştı. 19. yüzyıl ABD’sinde yaygın olan bu evler daha çok şehirlerin dış mahallelerinde (suburb) görülmektedir. Orta kesimin gelir seviyesinin artışıyla bu evler sadece zenginlerin mülkiyeti olmaktan çıktı. Buradaki peyzaj anlayışı yine klasik olup daha çok yakın ya da uzak çevrenin dışından doğaya bakmak olarak adlandırılıyordu. Peyzaj bir anlamda yakın çevrenin itinalı bir şekilde düzenlenmesi ve dizayn edilmesiydi. Günümüz modern coğrafya anlayışında bu peyzaj yaklaşımı önemini yitirmiştir ve bu yaklaşım daha çok farklı disiplinler tarafından kullanılmaktadır.

Dikkat Restorasyonu Teorisine göre (Kaplan, Austin ve Kaplan, 1989; Kaplan, 1995) bireyler, karmaşık şehir yaşantısından kaçmak ve dinlenmek için doğal alanları daha fazla tercih etmektedirler. Bireylerin bu tercihleri sonucunda gündelik yaşamın stresi ile daha kolay bir şekilde baş edebildikleri sonucuna varmışlardır. Bu teori doğal güzellik ve peyzaj ile yakından ilgilidir. Peyzaj bu bağlamda daha çok psikolojik açıdan ele alınmış ve bu konu çevresel psikoloji alanında yaygın olarak işlenmiştir. *Çevresel psikoloji* daha çok insan ve çevre etkileşimini incelerken; insanın çevreyi nasıl algıladığı, çevrenin insan psikolojisini nasıl etkilediği üzerinde durmaktadır (Göregenli, 2010). İnsanların hangi çevreleri, neden tercih ettikleri ve bununla ilgili psikolojik durumları ortaya çıkarmaya çalışılmaktadır (Ward Thompson, 2013).

Peyzaj, Yer ve Mekân Kavramları Farklı Bakış Açıklarına Göre Hem Örtüşür Hem Ayrışır

Peyzaj, bir “yer”den ya da lokasyondan büyük, ancak bir ülkeden küçüktür (Wylie, 2007). Peyzaj bazı noktalardan yer ve mekân kavramı ile aynı zamanda kesişebilir ve ayrışabilir. Peyzaj daha çok dışarıya ve kırsal alan ile eşlendiği zaman mekâna göre daha dar bir anlamı içermektedir. Zira mekân içerisi ya da dışarıya olabilir. Çok büyük ya da çok küçük bir alan kaplayabilir. Mekânın ölçüğü peyzaja göre çok büyük farklılıklar gösterebilir. Ayrıca, peyzaj daha çok göze hitap ettiği için mekâna göre sınırlı bir anlama sahiptir. Peyzaj göz merkezlidir. Mekân ise farklı duyu organlarına açıktır. Bu anlamda da mekân daha geniş bir anlama sahiptir. Her ne kadar günümüzde etkisi azalsa da peyzajın estetik bir yanı; doğal güzellikle eşlenmiş bir yönü vardır. Mekâna böyle yoğun bir estetik anlam yüklenmemiştir. Mekân, peyzaja göre daha soyuttur. Sanal mekân, bilişsel mekân ve zihin haritaları mekân düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Buna karşın peyzaj daha somut ve görseldir.

Yer ve peyzaj ilişkisine geldiğimizde; hümanistik coğrafya bakımından yer daha çok yer duygusu ile eşlendiğinden daha yoğun bir anlama sahiptir. Her zaman yer kadar yoğun duyguları içermeyebilir. Yer, önemli oranda insan tarafından şekillendirilmiştir (Bilgili, 2016). Peyzaj da şekillendirilmiştir; ancak, fazlaca şekillendirilmemiş olan doğal peyzaj da önemli bir konuma sahiptir. Peyzaj, spesifik ve mekansal boyutları belirli bir yere göre daha büyüktür. Peyzaj, yer ve mekânın en önemli ortak özelliği insan ve onun etkisinin baskın olmasıdır. Üç kavramda da bu özellik daha görünür ve daha fazla tartışılan bir olgudur. Günümüzdeki peyzaj anlayışı ise daha geniş olduğu için bu farklılıklar önemli oranda silinme eğiliminde olduğu görülmektedir. Örneğin, yer, mekân ve peyzajın üretimi, güç ilişkileriyle şekillendirilmeleri, politik ekonomi ile bağları her kavramın teorisinde geniş yer tutmaktadır. Bu nedenle kavramlar arasında kalın sınır çizgileri ve sınır taşları koyarak onları yapay bölümlere ayırmak yarardan çok zarar getirebilir ve onların kavramsal zenginliklerini gölgeleyebilir. Bu tür kavramların birçok tanımı ve özelliği olduğu için onları ilgili yaklaşım, teori ve bağlama göre doğru bir şekilde kullanılması daha dikkat edilecek noktalar olarak görülebilir.

Peyzaj Üretilmiştir ve Dönüştürülmüştür

Önceki paragraflarda bahsedildiği kadar peyzaj *masum* ve *nötr* değildir; sadece planlama, teknik bilgi, istatistik ve klasik ekonomi teorileriyle açıklanması güçtür. Bu nedenlerle 1970’li yıllardan itibaren peyzaj kavramına daha farklı teorik çerçevelerden bakılmasıyla farklı anlam ve yorumlar beraberinde gelmiştir (Johnston ve Sidaway, 2015). Özellikle Marksist coğrafyacılar peyzajı sadece doğal çevre ya da manzara olarak görmemişlerdir. Onlara göre çoğu manzara doğal peyzaj değildir. Kırsal alan dahi olsa bu yerler insan üretimi ve onun çabasının bir sonucudur (Cox, 2013). Dolayısıyla peyzaj kapitalizm ve ideolojik aygıtlarının işlediği ve dönüştürdüğü alandır. Marksist coğrafyacılar genel olarak peyzajdan yola çıkarak kapitalizmin nasıl işlediğini ve izlerini nasıl peyzaj üzerine bıraktığını açıklamaya çalışmışlardır. Bu nedenle peyzajın tarihsel açıdan ele alınıp nasıl şekillendirildiğinin açıklanması peyzaj için gereksinimdir (Setten ve Myrvang Brown, 2013). Peyzaj ve güç ilişkileri arasında çok yönlü bir etkileşim vardır. Radikal ve Marksist coğrafyacılar peyzajın güç ilişkileri ile yoğrulduğunu ve kapitalist sermaye birikiminin izlerini peyzaja bıraktıklarını belirtmektedirler. Peyzajın kırsal ve romantize edilmiş özelliklerine itiraz etmektedirler. Onlara göre kapitalist işleyiş peyzajın doğallığını önemli oranda ortadan kaldırmış; doğa defalarca üretilmiş ve işlenmiş; adil olmayan gelişmenin izlerinin olduğu mekânlardır. Peyzajdaki değişikliklerinin izlenmesi ve yakından analizi ile ekonomik işleyiş daha net görülebilmektedir. Bu nedenlerle peyzaj eşitsiz gelişmenin, sınıfsal çatışmaların ve sömürünün izlerini taşımaktadır. Bu izler beraberinde zıtlıkların olduğu ve keskin sınıfsal farklılıkların göze çarptığı peyzajları ortaya çıkarmaktadır.

Her dikotomik (düalistik) yapı sosyal bilimlerde sorunlu görülmektedir (Whatmore, 2002). Bu nedenle doğa-kültür, doğa-insan dikotomileri de sorunludur (Castree, 2005). Çünkü doğa ile insanı birbirinden ayırmak imkânsızdır. Doğa nerede başlıyor? Nerede bitiyor? İnsan ve doğa tam olarak birbirinden nasıl ayrılabilir? Örneğin, insanın pek yerleşemediği kutup bölgeleri, tropikal ormanlar ve çöller insan etkisinin dışında mıdır? Ya da insanın orada yaşamıyor olması etkilemediği anlamına gelir mi? Bu tür sorulardan anlaşılacağı gibi doğa ve kültür etkileşim halinde ve birbirini üretmektedir. Artık el değmemiş birincil doğa, yer ve peyzaj yoktur. Castree’ye göre (2005), sürekli üretilen, dönüştürülen, yeniden üretilen doğa vardır.

Peyzaj dış dünyadır, dışarıdır. Peyzaj dışarıya baktığımızda gördüklerimizdir. Peyzajın görüntüsü kırsal ya da kentsel olabilir. Peyzaj görseldir; ancak, bizim uzağımızda olması gerekmemektedir. Bu peyzaj yukarıdaki paragrafta belirtildiği gibi şekillendirilmiş, düzenlenmiş ve dönüştürülmüştür. İlk peyzajı, kırsal alanlarla eşleyen anlayış önemli oranda erozyona uğramıştır. Bizzat gördüğümüz her şey peyzajın parçasıdır. Peyzaj dışarıya olsa da bizler onun dışında değiliz. Bizzat içinde yaşıyoruz ve onu şekillendiriyoruz. Peyzaj her zaman göze hoş gelen görüntüler içermek zorunda değildir (Wylie, 2013a). Peyzaj kirli, düzensiz, göz yorucu ve karmaşık olabilir.

Peyzaj Politikadır ve Her Türlü Ötekileştirmenin Aracı Olarak Kullanılmaktadır

Peyzaj sürekli bir *olma* ve *oluş* (*landscaping*) durumudur (Delaney, 2013). Çünkü sürekli dönüştürülmekte ve üretilmektedir. Her dönüştürme ve üretilme yeni bir olma/oluş durumudur. Peyzaj aynı zamanda bir *olay* ve *etkinlik* (Massey, 2006) ve *söylemdir* (Duncan, 1990). Söylemdir; çünkü ilgili peyzajın nasıl olması ya da olmaması gerektiği farklı kanallar tarafından sürekli iletilmektedir. Peyzaja verilen anlam söylemin bir parçasıdır. Wylie'e (2007) göre peyzaj görsel temsildir; gerçekliği donuklaştırır, çarpıtır, saklar kapatır. Mitchell (2008) peyzajın gerçekliği sakladığını ve engellediğini belirtirken; onun sanıldığı gibi apaçık olmadığını belirtir. Peyzaj *radikal coğrafya* açısından derin bir şekilde *ideolojiktir*. Örneğin, ABD'de de şehirlerin zengin dış mahallelerindeki (suburb) peyzaj daha çok *beyazdır*. Çünkü *mortgage* (ipotekli ev kredileri) sistemi ile çoğu zaman Hispanik ve renkli insanların (ötekileştirmeye karşı siyahi bireyler için bu terim kullanılmaktadır) bu bölgelerden ev almaları zorlaştırılmaktadır (Majury, 2013). Aslında bu peyzaj doğal peyzaj ya da *doğal beyaz* değildir, *beyazlaştırılmıştır*. Majury aslında beyazlar dışındaki bireylere yeterli ekonomik güçleri olsa dahi bankalar tarafından mortgage kredisi alınırken zorluklar çıkarıldığını belirtmektedir. Johnson'a (2013) göre, araziyi kullanım şekillerine göre ayırma (zoning) faaliyetleri de ayrımcılık ve ötekileştirmeler içermektedir. Çünkü araziyi kullanma şekilleri planlanırken çoğu zaman istenmeyen grup ya da topluluklar dışarıda bırakılmaktadır. Çoğu zaman bilimsel olduğu söylenen planlama ve zonlara ayırma örnekte görüldüğü gibi ayrımcılığın aracı haline gelebilmektedir. Bu nedenle çevre ve peyzaj düzenlemeleri güç ilişkileri ve politik ağların dışında değildir. Dolayısıyla bu durum peyzaja da yansımaktadır.

Robbins (2014) "*Araştırma Hırsızlığı: Postkolonyal Bir Dünyada Çevresel Sorgulama*" adlı oldukça provokatif başlığa sahip makalesinde *uzman görüşünün* çevresel çalışmalardaki dominant etkisine dikkat çekmektedir. Hindistan'ın kırsal bölgesinde yaptığı çalışmadan örnek veren Robbins, uzman görüşünün yerli halklarını sesini kısıtığını ve görüşlerinin genel olarak dikkate alınmadığını belirtmektedir. Zira uzman görüşü çoğunlukla en doğru ve en pratik yaklaşım olarak görülmekte ve resmi politika olarak benimsenmektedir. Çoğu zaman ilgili peyzajda yaşayan, onu düzenleyen, onunla çok boyutlu bir ilişkisi olan yerel halklar dikkate pek alınmazken, dışarıdan bakan uzman durumun hâkimi olarak görülmektedir. Onun söyledikleri ve yapılmasını istedikleri en doğru yaklaşım olarak benimsenmektedir. Elbette uzman görüşü gereklidir ancak bu yerel insanların ne istedikleri, çevreyi nasıl kullandıkları ve yaşam şekilleri uzman görüşünden daha az değerli değildir. Robbins, "*farklı yerlerdeki insanların çevresel şartlarını kaydedip onların yaşamından gelir elde ediyorsan; onların bilgilerini ve çevresel unsurlarını anlatman için sana ödeme yapılıyorsa ve araştırmaların onların yaşamını iyileştirmekten ziyade daha da kötüleştiriyorsa araştırma hırsızlıktır*" demektedir. Böylece Robbins, gelişme ve çevre planlarının, uzman görüşünün, Batı merkezli bakış açısını oldukça sorunlu görürken; bu yaklaşımların güç, politika, ekonomi, küreselleşme ve kapitalist işleyişle ne denli yoğrulduğunu; yararlarının tek yönlü işlediğini de gözler önüne sermektedir.

Peyzaj Erkek Egemendir

Feminist teoride peyzaj daha çok cinsiyet üzerinden ele alınmaktadır (Dixon ve Jones, 2014). Onlara göre peyzaj erkek egemen bir gözle ele alınmış ve o bakış açısı ile şekillendirilmiştir. Peyzaj cinsiyet eşitsizliğinin, ataerkil yapının ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın işlediği alanlardır. Kırsal peyzajlar da güç ilişkilerinin dışında değildir. Kırsal alanlardaki işgücü önemli oranda kadına dayalıdır, ancak yine de emeğinin karşılığını alamayan kesim kadınlardır. Benzer durum şehirsiz peyzajlarda da yaygındır. Cinsiyete dayalı ayrımcılığı ve ötekileştirmeyi sadece belirli alanlar ile sınırlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca peyzajın daha çok kırsal alanla eşlenmesi ve kırsal işgücünde kadının ağırlığı dikkat çekilmesi gereken bir diğer noktadır. Feminist coğrafyacı Gillian Rose (1993), peyzajın bir *görme şekli* olduğunu ve bunu öğrendiğimizi belirtmektedir. Dolayısıyla peyzaja bize öğretildiği şekilde bakıyoruz. Bu görme şeklinin sorunlu olduğunu, cinsiyetçi ve güç ilişkilerine dayalı olarak üretildiğini vurgulamaktadır. Ona göre peyzaj ve doğa kadın figürü ile eşlenmişti. Yani elde edilmesi gerekiyordu ve zayıftı. Kültür ise erkeği temsil etmekteydi. Hem peyzaja hem de kadına "sahip olacak" olan kültür; yani erkekti. Rose, kitabının peyzaj ile ilgili bölümünün alt başlığında "kültürünüze karşı doğa rolünü oynamayacağım" demektedir. Aynı doğrultuda Massey, McDowell ve Whatmore gibi birçok feminist teorisyen bu ikili yapıyı reddetmiştir (Massey, 1984; McDowell ve Massey, 1984; Whatmore, 2002).

Fotoğraf 1: Plantasyon Tarım Alanlarında Çalışan Kamerunlu Kadın İşçiler

Üstteki fotoğrafta Kamerun’da plantasyon tarım alanlarında çalışan kadın işçiler bulunmaktadır ve ellerinde tuttıkları dövizde “*benim toprağım benim yaşamım*” yazmaktadır (World Rainforest Movement, 2018). Mcleod (2010), Afrikalı ve dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Afrikalı-Amerikalı kadınların durumunu *çifte kolonizasyon* olarak adlandırmaktadır (Fotoğraf 1). Çünkü kadınlar hem ataerkil (erkek egemen) hem de ırkçı yapı nedeniyle çifte ayrımcılığa uğramaktadırlar. Hatta tarım sektöründe çalışan kadınlar daha fazla ayrımcılığa uğramaktadır. Nitekim “Dünya Yağmur Ormanları Hareketi” adlı kuruluş Kamerun’da plantasyon alanlarında çalışan kadınların tecavüz, taciz, sağlık ve daha birçok etken nedeniyle büyük risk altında olduklarını belirtmektedir. Benzer durum Afrika’nın diğer bölgelerinde, Latin Amerika’da ve Asya’da da oldukça yaygındır. Eski koloni olan bu bölgelerin birçoğu aslında modern köleliği yaşamaktadırlar ve kolonizasyon hareketleri şekil ve form değiştirmiş bir şekilde devam etmektedir (Barnes ve Christophers, 2017). Her ne kadar kahve, kakao, çay, kauçuk, ananas, muz, şeker kamışı ve tütün plantasyonları doğal peyzaj gibi görünse de; doğal peyzaj olmanın çok ötesinde güç ilişkileri, politik ekonomi ve kapitalizm ile dönüştürülüp üretilmişlerdir ve en az diğer yerler kadar yapay ve insan ürünüdür. Bu cinsiyetçi, ırkçı ve ötekileştirici örnekler nedeniyle feminist teoride kadın üzerine Batı merkezli bakış açılarının yetersiz kaldığı ve dünyanın diğer bölgelerdeki kadınlar lehine farklı politikalar üretilmesi gerektiği belirtilmektedir. Benzer şekilde feminist teorisyen bell hooks (2014), çifte kolonizasyon nedeniyle feminist teorisinin her yerde aynı işleyemeyeceğine; tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyal faktörlerin her yerde aynı olmadığına dikkat çekmektedir.

Peyzaj İçinde Yaşadığımız, Hissettiğimiz ve Bağ Kurduğumuz Yerlerdir

Peyzaj, *hümanistik coğrafya* içinde oldukça romantik ve sübjektif bir açıdan ele alınmıştır. Genel bilimsel yargılar yerine birey ve toplulukların peyzajı nasıl algıladıkları, ne hissettikleri ve yer duygusu üzerine odaklanmışlardır. Yapıdan ziyade bireyi öne almışlardır. Yapılan fenomenolojik çalışmalar ile insan gruplarının peyzaj algıları, anlamları ve duyguları ortaya konmuştur. Bu çalışmalardaki peyzaj daha çok kırsal, şehirden uzak ve yerleşmenin sık olmadığı alanlardı (Wylie, 2013b). Her yaklaşım gibi bu yaklaşımın da sınırlılıkları vardı. Daha makro düzeyde işleyen politik süreçlerin görülmemesi, kadın ve diğer ezilen kesimlerin odak olmaması, aşırı romantizmi hümanistik coğrafyanın en önemli eksileriydi. Peyzaj, hümanistik coğrafyacıların ortaya koyduğu kadar masum değildi ve daha gerçekçi yaklaşımları gerektiriyordu. Peyzajla ilgili olarak her zaman bilimsel metotlarla, tam anlamıyla objektif değerlendirmeler yapılamasa da; hümanistik coğrafya içindeki peyzaj anlayışı fazlasıyla öznel. Her ne kadar ünlü hümanistik coğrafyacı Tuan (2013) “Romantik Coğrafya” adlı kitabında romantizme, peyzajdaki yaşantıların insanın kendisini bulmasına vurgu yapsa da, bu yaklaşım günümüz coğrafyasında ana akım olmanın uzağındadır. Bizzat Tuan, kitabında günümüzde çok az insanın coğrafyayı romantik gördüğünü belirtmektedir. Hümanistik coğrafya ana akım bir yaklaşım olmamasına karşın bireyin mekân, yer ve peyzajla yaşantı ve tecrübelerine odaklanan çalışmalar için önemli bir yaklaşım olarak durmaktadır.

Peyzaj İkonografik Eserler ve Semboller ile Yüklüdür

Postmodern ve postyapısalcı bakış açılarından peyzaj söylem, anlam ve temsillerle yüklüdür. Peyzaj, insan ve faaliyetleri ile şekillendirildiği için onu daha çok insan faaliyetlerinin somut göstergeleri olarak görme eğilimindeyiz. Bu peyzaj anlayışı günümüz bakış açısından yetersiz görülmektedir. Şöyle ki; peyzajı insan şekillendirdiğine göre doğada gördüğümüz her türlü tarımsal üretim alanları, yerleşmeler, parklar, bahçeler, oyun alanları ve daha birçok beşeri düzenleme peyzajdır denilmektedir. Peyzaj sadece insanın doğada yaptığı materyal düzenlemeler değildir. Onu şekillendirirken aynı zamanda farklı anlamlar yüklemiştir (Henderson, 2003). Birçok topluluk, peyzajı farklı açılardan farklı anlamlarla okumaktadır. Bu okumaların bir kısmı üst üste binmekte yani çakışmakta; bir kısmı çatışmakta; bir kısmı ise unutulmaktadır. Yani peyzaj her insan topluluğu için aynı anlamı ifade etmez. Peyzaj üzerine bilinçli olarak bıraktığımız her anıt, kaide, heykel, tarihi eser, bina ve benzeri yapı peyzajı istenilen anlamla şekillendirmenin aracıdır (Alderman ve Inwood, 2013). Örneğin, Sultanahmet semtinde bulunan her türlü tarihi yapı, bina, kalıntı ve eser peyzaja anlam yüklemektedir/yüklenmektedir. Anlam yüklerken geçmiş ile “an” birleştirmektedir. Yani peyzaj üzerinden geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kurulmaktadır. Peyzaj; tarihi, kimliği, düşünceyi ve algılarımızı iletmenin hem aracı hem sonucudur. Çünkü peyzaj üzerinden iletiklerimiz izlerini onun üzerine bırakırken derin bir şekilde onu şekillendirmektedir. Alderman ve Inwood (2013) ulusların genel olarak peyzajı düzenlerken bilinçli tercihlerde bulduklarını; ulus tarihinin hatırlanmak istenmeyen olumsuz yönlerinin peyzajdan silmeye çalıştıklarını; geçmişin ve kahramanların ise öne çıkarıldıklarını belirtmektedirler. Zira çoğu ülke tarihinde yer alan katliam, toplu ölümler ve utanç vesilesi sayılacak saldırıların peyzajdaki materyal simgelerini görmemek, kaldırmak ya da unutmak eğilimindedirler. Domosh (2013) ve Rose’un (1993) belirttiği gibi peyzaj bir *görme/bakma şeklidir*. Bir bakış sunar. Peyzajı genelde düzenlendiği, üretildiği ve sunulduğu noktalardan görürüz.

Peyzaj yukarıdaki paragrafta belirtildiği gibi *ikonografi* ile anlamlandırılmıştır (Tolia-Kelly, 2013). İkonografi kısaca sembollerin, görsel imajların ve temsillerinin çalışılmasıdır. Peyzaja, ikonlar ile anlamlar yüklenmiş ve şekillendirilmiştir (Cosgrove, 1984; Cosgrove ve Daniels, 1988). Bu anlamlar gerçek olmayabilir. Zira peyzaja eklenen semboller, imajlar ve mesajlar ile gerçek yerine istenilen bir anlam yüklenebilir. Örneğin, Kudüs farklı semboller ile farklı topluluklar tarafından sahiplenilmektedir. Burada peyzaja yüklenen simgeler ile farklı gerçekliklere işaret edilmektedir. Bu nedenle peyzaja verilen anlam her zaman sabit ve stabil olmak zorunda değildir. Zamanla anlamı değişebilir ya da dönüştürülmeye çalışılabilir. Peyzaj üzerinde mücadele edilen yer mozaiğidir. Mitchell’in tanımıyla (2003), peyzaj; yaşanan bir yer; materyal bir gerçeklik; üzerinde mücadele edilen; dönüştürülmüş; toplum ve doğanın birbirine eklenildiği alandır. Kudüs örneğinde olduğu gibi peyzaj bir temsil, yaşanan bir yer, üzerinde mücadele edilen alan, toplumlar ile mekânın etkileşim alanıdır. Sadece etkileşim alanı değil, aynı zamanda bu etkileşimin sonuçlarının görülebildiği alanlardır. Yani peyzaj hem araç hem sonuçtur. Çünkü peyzaj kanalıyla bıraktığımız her iz her etki her dönüşüm yine aynı peyzajın bizzat kendisinde görünür kılınmıştır.

İkonografinin dilbilimdeki karşılığı *semiyotik* olarak görülebilir. Semiyotik (semiotics) dildeki sembolleri, işaretleri, anlamı, imlemeleri ve imlenenleri inceler. Lindström, Palang ve Kull (2013), peyzajı *metin (text)* olarak görülebileceğini ve böylece anlamların ortaya çıkarılabileceğini belirtmektedirler. Daha çok postmodern ve postyapısalcı düşünce içinde egemen olan bu anlayışa göre peyzaj ve onunla bağlantılı olarak kullanılan dil masum değildir. Bu dil ötekileştirici, seksist, ırkçı ve ayrımcı yönler içermektedir (Duncan, 1990; 2004). Peyzaj bir metin gibi okunup anlamlandırılabilir. Örneğin, şehir merkezindeki bir yazı, bir alıntı, bir bayrak, bir işaret ya da bir sembol neye işaret ediyor? Neyi anlatmaya çalışıyor? Bu sembol ve işaretleri nasıl yorumlamalıyız? O bölgede yaşayan herkes aynı sembol ve işaretlerden aynı anlamı mı çıkarıyor? Anlam verme konusunda toplumun farklı katmanları arasında bir çatışma söz konusu mu? Peyzajı, postyapısalcı açıdan ele alan bilim insanları genelde bu tür soru ve sorunlar üzerine yoğunlaşmaktadırlar.

Peyzaj İlişkiseldir ve Bedenimizle Tecrübe Ederiz

Temsil ötesi teori (non-representational theory) duygu, yaşanan an, performans, etkileşim ve tecrübe etmek terimlerine özellikle vurgu yapmaktadır (Thrift, 2008; Waterton, 2013). Lorimer (2005) ise temsilin son yıllarda fazlaca vurgulandığını (Uysal ve Güngör, 2016) ve yaşanan anlardan ziyade, yaşananların temsiline ağırlık verildiğini belirtmektedir (Anderson, 2011). Temsil ötesi teoriler kısaca postmodernizm ve postyapısalcı düşüncede temsil, söylem ve anlama çok fazla yer verildiğini; bu nedenle insanların yaşadığı tecrübeler, yer, mekân ve peyzajı nasıl kullandığı ve gündelik yaşamın daha az görünür olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Onlara göre temsil yeterli değildir. Zira peyzaj içinde yaşadığımız, bizzat bedenlerimizle tecrübe ettiğimiz ve anlam yüklediğimiz yerlerdir. Beden ve peyzaj birbirinden ayrı düşünülemez. Bu nedenle peyzaj daha doğrusu peyzajlar sürekli tecrübe ettiğimiz, sürekli oluş halinde olan, statik bir yapıya sahip olmayan alanlardır (Waterton, 2013). Crouch’a (2013) göre peyzaj; pratiktir, performanstır. Bizim peyzajla olan ilişkilerimiz tekrar onu üretir. Bu anlam üretmede peyzajda yer alan materyal yapıların da etkisi vardır.

Kısaca ANT olarak bilinen *Actor-Network Theory (Aktör-Ağ Teorisi)* Fransız sosyal teorisyen Bruno Latour tarafından geliştirilmiştir. Bu teori insan, hayvan, eşya ve daha birçok aktörün birbiriyle etkileşimini; bu etkileşimin aktör, olay ve

süreçleri nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmaktadır. Teori sosyal bilimlerde sıklıkla eleştirilen ikili yapıları aşmayı amaçlamaktadır (Latour, 2005). İkili yapı yerine canlı ya da cansız aktörler birbirilerini nasıl etkilediği, nasıl anlamlar ortaya çıktığı ve ilişkisel yapılarının nasıl oluştuğu konularına odaklanmaktadır. Böylece farklı aktörlerin *ilişkiselliğini* öne çıkararak daha geniş bir anlam havuzunu amaçlamaktadır. Bosco (2014), ANT kullanılarak peyzaj konusunda farklı ölçeklerde birçok ampirik çalışma yapıldığını belirtmektedir. Özellikle kültürel peyzajın şekillenmesinde farklı aktörlerin birbiriyle etkileşiminin ortaya çıkardığı süreç ve sonuçlar bu yaklaşım ile alındığını belirtmektedir. Nitekim şehir ya da kırsal peyzajda canlı ve cansız öğeler, ikonografik anıtlar, semboller ve söylemlerin ilişkiselliğinden yola çıkarak peyzaj daha doğru bir şekilde okunabilir. Bahsedilen her iki teorinin en büyük eksiklikleri ise yer, mekân ve peyzaj bağlamında güç ilişkileri, kapitalizmin işleyişi, adil olmayan gelişmeyi fazlaca görmemeleri; temsil ve söylemin neredeyse silik olması; insan dışındaki her aktöre fazlasıyla anlam yüklemesi; makro ölçek yerine çok daha mikro boyutta incelemelere odaklanması olarak verilmektedir. Her bakış açısı değerlidir; ancak sosyal bilimler açısından ezilenlere dokunan, onlara değinen ve onların yaşamını iyileştiren yaklaşımlara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Belki de bu teorilerden özellikle temsil ötesi teorilerin sınırlılıklarının önemli bir kısmı bu nedende yatmaktadır.

Peyzaj Bir Tüketim Aracı Haline Dönüştürülmüştür

Peyzaj aynı zamanda bir *tüketim* aracı haline almıştır (Price, 2013). Günümüzde turizm sektöründe peyzaj etkinliklerine yönelik ayrı tatil programları düzenlenmektedir. Ayrıca parklar, oyun sahaları, görsel zevke hitap eden rekreasyon alanları, doğallık iddiasındaki yeşil bölgeler sadece dinlenme değil aynı zamanda bir tüketim aracı haline dönüştürülmüştür (Knudsen ve Metro-Roland, 2013; Kervankıran, 2015). Kapitalist büyüme en küçük mekânlardan büyük ve geniş peyzajlara her yeri dönüştürmektedir. Bu materyal dönüşüm doğal bir dönüşüm değildir. Bu dönüşüm politik ekoloji ve politik ekonomi ile yakından ilişkilidir. Örneğin, günümüzde sıkça rastladığımız konut reklamlarını ele alalım; bu reklamlarda satışa sunulan siteler yeşil, ferah, sakin ve şehir merkezine yakın olarak lanse edilip öyle pazarlanmaktadır. Özellikle doğallığa vurgu yapılmaktadır. Hatta reklamların birçoğunda siteler simülasyonlar ve görsel teknikler ile gerçeğinden çok daha fazla yeşil alana sahipmişçesine gösterilmektedir. Dönüştürülen bu peyzajı ekonomik, politik ve ekolojik çerçevede ele alırsak durumun hayli farklı olduğu görülecektir. Siteler daha farklı peyzajları yıkararak yenisini üretmiştir. Eski peyzaj önemli oranda silinmiştir. İstenmeyen unsurlar (insan ya da maddi) ortamdaki kaldırılarak ya da göç ettirilerek görünürlükleri kaybolmuştur. Şimdiki peyzaj daha tekçil ve daha homojendir. Farklı yaşam şekilleri ve farklı ekosistemler yerinden edilerek istenen peyzaja kavuşulmuştur.

Peyzaj ve Kimlik Arasında İlişkisellik Vardır

Peyzaj ve *kimlik* kültürün bileşenleridir ve doğal olarak birbirini beslemektedir (Egoz, 2013). Wylie (2013a) peyzaj ile ulusal kimlik arasında sıkı bir bağ olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre ulusal değerler peyzaj ile ifade edilmektedir. Turut ve Özgür'e (2018) göre insanlar mekâna ilişkin bir kimliğe ihtiyaç duymaktadır ve çoğu zaman bu kimliklere atıf yaparak konuştuğumuzu belirtmektedirler. Şehirlerde de Türkiye'de olduğu gibi genel olarak kimliğe dayalı mekânsal kümelenmeler bulunur (Yakar, 2017). Bu alıntılardan anlaşılacağı gibi mekân, yer ve peyzajlar ile kimlikler arasında sıkı bir bağ vardır. Bulduğumuz mekân, yer veya peyzaj bize kimlik yüklerken biz de onlara kimlik yüklüyoruz. Birbirimizi karşılıklı üretiyoruz ve anlamlandırıyoruz (Bilgili, 2018). Kimlik ve peyzaj bir anlamda birbirlerini tamamlamaktadır. Bir başka deyişle, postmodern ve postyapısalcı açıdan bakacak olursak kendi kimliğimizi ve peyzajın kimliğini sosyal olarak yapılandırıyoruz. İster gerçek ister temsil olsun bu yapılandırmalar kültürel sosyal, ekonomik ve politik açılardan bizi etkilediği gibi, bu etkileri peyzaja da yansıtıyoruz.

Peyzaj ve kimlik arasındaki ilişki önemli oranda *gündelik yaşam (lifeworld/daily life/everyday life)* üzerinden ilerlemektedir. Ley'e (2011) göre gündelik yaşamı; normal, olağan ve sıradan olarak algılıyoruz. Onu, her zamanki yaşam ya da zaten olması gereken olarak düşünüyoruz. Bu nedenle peyzajın kimlikle ilgili verdiği mesajları gündelik yaşam ile içselleştiriyoruz. Gündelik yaşamda sıklıkla karşılaştığımız olumsuzlukları belirli bir süre sonra normalleştiriyoruz. En azından kanıksıyoruz. Çünkü gündelik yaşamımızda peyzajla sürekli iç içe ve etkileşim halindeyiz. Özgür'ün (2018), dediği gibi gündelik yaşam deneyimleri, mekândaki gerçek ve sanal etkileşimler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Anderson (1991), ulus kimliklerin var olduğunu; ancak bunun sosyal üretim olduğunu belirtmektedir. Kuşkusuz bu sosyal kimlik üretiminde gündelik yaşam, mekân ve peyzaj etkileşiminin izleri bulunmaktadır.

SONUÇ

Peyzaj, coğrafyanın ayrı bir disiplin olma yolunda ilerlediği ilk dönemlerde daha çok kırsal alan, göze hoş gelen tabiat ve bahçe düzenlemesi şeklinde algılanıyordu. Daha sonra ise yukarıda değinildiği gibi kültürel manzara anlayışı peyzajda etkili olan yaklaşımdı. Nicel devrim döneminde daha çok planlama ve arazi kullanımı gibi istatistik ve teknik konular ön plana geçti. Nicel devrime karşı peyzaja daha duygusal yaklaşan hümanistik coğrafya; gelir adaletsizliğine vurgu yapan Marksist

coğrafya; cinsiyet ayrımcılığına dikkat çeken feminist coğrafya ortaya çıktı ya da daha etkin olmaya başladı. Daha sonraki dönemlerde ise postmodern ve postyapısalcı düşünce temsil, söylem ve anlama odaklanırken, temsil ötesi teori ve aktör-ağ teorisi gibi yaklaşımlar yaşanan tecrübelerle dikkat çekerek temsili arka plana attılar. Bu yaklaşımlarda güç ilişkileri, ezilen kesimler, kapitalizm, kolonyalizm geçmesine karşın ana düşünce yaklaşımı değillerdi. Diğer bir deyişle ana odak noktalarını oluşturmuyordu. Bu nedenle güç ilişkileri ve peyzajı daha yakından, teorik ve ampirik çalışmalar ile ele alınmasına ihtiyaç vardır.

Türkiye'deki coğrafi düşüncede peyzaj çok sınırlı bir şekilde yer almaktadır. Birkaç makalede ayrıntılı ve bazı akademik kitaplarda ise çok küçük bir bölüm olarak işlenmiştir. Çalışmamızda açıklamaya çalıştığımız gibi peyzaj oldukça canlı, farklı yaklaşımlar içinde farklı anlamlarda kullanılan ve gittikçe anlamı genişleyen zengin bir kavramdır. Coğrafi düşünceyi geliştirmesi bakımından kavram ve anlam zenginliğinin önemli olduğunu düşünüyoruz. Yer, bölge, mekân ve doğa gibi peyzajı da coğrafyanın en önemli analiz ve sentez araçlarından biri olarak görüyoruz. Özellikle peyzaj kavramı üzerine yapılan akademik yayınların yüksek lisans ve doktora tezleri ile desteklenerek; peyzajdaki politik, kültürel, ideolojik, ekonomik ve sosyal süreçlerin ele alınmasının kavramı Türkiye'de daha ileri bir noktaya taşıyacağına inanıyoruz. Kısaca, peyzaj önemlidir ve dikkate alınmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

LANDSCAPE THEORY IN GEOGRAPHY

INTRODUCTION

Each discipline owns some special concepts and terms defining its subject-matter. Landscape is one of these special concepts in geography. It is also being used in different disciplines with different meanings like urban studies, planning and architecture. In geography, landscape and its meanings have become more differentiated, complex and variegated through and over time due to emerging paradigms, approaches and theories shaping geographical thinking. We will try to examine the key features of landscape concept with its different meanings in the main heading below.

THEORETICAL FRAMEWORK OF LANDSCAPE

Cultural Landscape

The origin of the word 'landscape' comes from the Germanic languages. One of the oldest references in the Dutch language dates from the early thirteenth century when 'lantscap' (emphasis in original) referred to a land region or environment (Antrop, 2013). From then on, the concept passed on to other languages with slightly different understandings. American geographer Carl Ortwin Sauer popularized the term using it mostly with human-induced aspects known as cultural landscape (Sauer, 1925) in literature, which developed against environmental determinism (Ari, 2005). Culture landscape is a result of human agency in nature. This kind of understanding affected geography especially cultural geography in the first half of the 20th century. During the quantitative revolution of 1950-1960s landscape was not an important concept and it was treated in connection with land use in the discipline (Rogers, Castree and Kitchin, 2013).

Landscape is Visual and Rural

Landscape is visual (Cosgrove, 1984) and is connected to rural and rural life mostly (Wylie, 2007). Beautiful scenery with scattered farm houses, large grazing areas and forests were reminiscent of the landscape before the Industrial revolution (Özey, 2012, 2014). This understanding has a lasting effect on geography that persists more or less until today. During the Western colonization processes landscapes inhabited by indigenous people had been seen uncultivated and unpopulated areas not deserved by those people (Brooking 1996; Egoz, 2013). Therefore, indigenous landscapes were appropriated and exploited by the Western colonizers.

Rural Landscape is Connected to Patriotism

Rural landscape has generally been seen more "pure" and more "uncontaminated" by different ethnicities and creeds. For Cloke (2013), landscape contains many symbols, icons and other materialities associated with patriotism and conservatism. In similar vein, when discussing the origins of Turks, it is referred often to Anatolian or Central Asia steppes tying the Turkish identity to the rural landscape. On the other hand, rural landscapes are not innocent as they are imbued with power relations, ideology, othering and exclusionary practices.

Landscape Means Natural Beauty and Gardening

As is mentioned before landscape has been used to denote beautiful and scenic nature. However, currently nature unaltered by humans is highly contested due to human activities (Robbins, Hintz ve Moore, 2013). Another meaning of landscape has to do with gardening and making home surroundings attractive and eye-catching. Therefore, in the 18th

century in England and then the US landscape was related homes having beautiful gardens with middle-class residents (Domosh, 2013).

According to “Attention Restoration Theory” (Kaplan, Austin ve Kaplan, 1989; Kaplan, 1995), people working and living a stressful life prefer more natural places for resting and gathering strength. In doing so, they can cope well with the everyday life. They indicate a connection between the environment and psychology.

From Differing Points Landscape, Place and Space Have Both Similar and Different Meanings

Landscape is larger than a place or a location and smaller than a country (Wylie, 2007). Second, when the landscape is related closely to rural areas its meaning narrowed compared to space. Third, space can be interior or exterior but landscape relates more to exterior. Fourth, landscape offers ocular-centered perspective as space is more open to interpretations from different sensory organs. Fifth, space more abstract than landscape because cognitive spaces, virtual spaces and mental maps have wide currency in spatial thinking. Lastly, landscape more or less has an aesthetic aspect that space lacks. When it comes to place and landscape relationship, especially in humanistic geography, place is more infused with human attachment to place, belonging (Cresswell, 1996, 2012), sense of place than landscape. Every three concepts share and have overlapping meanings for each has been/is being transformed, produced, reproduced and constructed by human beings. Therefore, it must be careful not to draw artificial boundary lines between concepts as they continue to evolve with emerging paradigms, approaches and theories.

Landscape is Produced and Transformed

Landscape is not innocent as said above. It contains in itself the results of capitalist functioning, ideological gaze, power relations and discourse. Marxist and radical geography and geographers pay more attention to these aspects (Johnston and Sidaway, 2015; Cox, 2013; Setten and Myrvang Brown, 2013). From this perspective there is no much benefit to concentrate on representations, cultural meanings and similar phenomena brought up by postmodern and poststructuralist thinkers mostly as material conditions worsen day by day for the working class and the poor. So, it is needed to urgently focus on materialities on landscape and space theorizing in geography from this point of view.

Landscape is Political and Used as a Means of Othering

Landscape is a state of being/becoming (Delaney, 2013), an event (Massey, 2006) and discourse (Duncan, 1990). For Wylie (2007, 2013a), landscape is representation as Mitchell (2008) asserts that landscape can contain hidden meanings waiting to be explained. As landscape filled with politics it works also as a means of exclusion; for example, Majury (2013) says that the mortgage system has been used to exclude Afro-Americans and other minorities from middle-class neighbourhoods with white residents in suburbs by not granting credit them even though they are eligible for it. Therefore, suburbs are not white but “whitened” by unjust and racial practices. In another example Paul Robbins examines and problematizes both provocatively and rightly the expertize and expert opinion and the role of research and researcher in environment and development plannings by concluding that if your research and your findings are detrimental to indigenous people and the poor rather than enhancing their conditions, then, research is theft.

Landscape is Male-Dominated

Feminist geographer Gillian Rose (1993) says that landscape is and seen as “way of seeing” and we learn how to see and interpret it. This way of seeing is male-dominated reinforced with culture-nature dichotomy as culture signifies man and the other is woman. This false dichotomy rejected by many leading geographers (Massey, 1984; McDowell and Massey, 1984; Whatmore, 2002). In former colonial world women’s situation is more vulnerable as McLoed (2010) indicates that women in those lands live the double colonization both patriarchal and racial and even in rural areas the current situation of women’s is more alarming.

Landscape can be Subjectively Felt

In humanistic geography landscape has been treated mostly in subjective and phenomenological ways focusing mainly on belonging, sublime landscapes, sense of place and human-place bonds as can be seen in the studies of Tuan (2013). In this respect landscape is related to human feelings and attachments rather than power relations, neoliberal approaches and discourse being covered mostly in other paradigms.

Landscape is Imbued with Iconography and Symbols

Landscape is filled with iconographic signs, symbols, memorials and monuments. These artifacts could be used to give the desired meaning to the landscape (Alderman and Inwood, 2013). As Domosh (2013) points out landscape is a way of seeing and we construct this way of seeing via different symbols and monuments imprinted in landscape. Lindström, Palang and Kull (2013), say that landscape can be seen as text from which we may deduce different meanings and representations. Iconography (Tolia-Kelly, 2013) and semiotics are good tools for unearthing those meanings.

Landscape as Embodied Practices and as Relational Networks

According to non-representational theories, representation has been emphasized too much (Lorimer, 2005; Thrift, 2008; Waterton, 2013; Uysal and Güngör, 2016), especially in cultural studies, postmodernism and poststructuralism thinking. Hence, performance, experiencing landscape, embodied activities to which more emphasize should be given. While focusing on representation, meaning and discourse we might overlook individual's lived experiences and everyday life. On the other hand, actor-network theory propounded mostly by Latour (2005) concentrates on interactions and relationalities between different actants like human, non-humans, environment, objects and artifacts giving them agency to explain how meanings emerge. From these perspectives landscape could be approached relationally (Bosco, 2014), taking into account individual's lived and embodied experiences.

Landscape as Commodity

Landscape has been transformed and offered as commodity (Price, 2013; Knudsen and Metro-Roland, 2013; Kervankiran, 2015), such as parks, recreational environment and dazzling landscapes turned to commodity can be bought in capitalist processes and political economic practices. In tourism ecology and landscape-related activities have a growing share promoted by tourism agencies.

Landscape and Identity Relationships

Landscape and identity are components of culture (Egoz, 2013), it relates to national identity (Wylie, 2013a). People generally need a place-bound identity (Turut and Özgür, 2018) and people with different ethnicities tend to concentrate in space differently (Yakar, 2017). Landscape, space and place are closely connected to identities and they are feeding on each other (Bilgili, 2018). Therefore, landscape and identity often reinforce each other taking and giving meanings reciprocally and it is difficult to separate (may not need) these concepts and meanings easily. At this point everyday life is a crucial concept in thinking on landscape and identities because we construct our identities via daily life practices, mundane activities and interactions with the environment and identities are mostly affected and shaped by these interactions that go often unnoticed.

CONCLUSION

Landscape is one of the multifaceted and multidimensional concepts in geography which has gone important changes over time. Different theories and different periods have approached to landscape differently. Landscape has been produced and transformed politically, ideologically, historically, geographically materially and immaterially.

In the Turkish geographic literature landscape covers unimportant place that can be seen slightly touched in some papers and academic books mainly associated with the concept of cultural landscape while landscape is a lively and ever-expanding concept containing numerous meanings from different perspectives, paradigms and approaches, which easily facilitates our understanding of human-environment relationships in many respects. So, we need to study it more attentively in Turkish geographical thought and landscape matters.

Kaynakça/References

- Alderman, D. H. & Inwood, J. F. J. (2013). Introducing human geographies. In Cloke, P., Crang, P & Goodwin, M, (eds), *Landscapes of memory and socially just futures*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Anderson, B. (2011). Non-representational theory. In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. & Watts, M. & Whatmore, S. (Eds.), *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Antrop, M. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds), *A brief history of landscape research*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Ari, Y. (2005). Amerikan kültürel coğrafyasında peyzaj kavramı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10, 13.

- Barnes, T J. & Christophers, B. (2017). *Economic Geography: A Critical Introduction*. Hoboken: Wiley.
- Bilgili, M. (2016). Coğrafya öğretiminde mekân ve yer karmaşası üzerine bir araştırma. *Coğrafya Eğitimi Dergisi*, 2, 11-19.
- Bilgili, M. (2018). Sosyal coğrafya ve eleştirel teori. N. Özgen (ed.), *Sosyal coğrafya içinde*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bosco, F. J. (2014). Approaches to human geography: philosophies, theories, people and practices. In Aitken, S & Valentine, G (eds). *Actor-Network theory, networks, and relational geographies*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Brooking, T. (1996). Use It or lose it: unravelling the land debate in late nineteenth-century New Zealand. *New Zealand Journal of History*, 30(2), 141– 162.
- Castree, N. (2005). *Nature (Key Ideas in Geography)*. Abingdon and New York: Routledge.
- Cloke, P. (2013). Introducing human geographies. In Cloke, P., Crang, P & Goodwin, M, (eds), *Rural landscapes*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Cosgrove, D. (1984). *Social Formation and Symbolic Landscapes*, London: Croom Helm.
- Cosgrove, D. & Daniels, S. (1988). *The Iconography of Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cox, K. R. (2013). *Making Human Geography*. New York: Guilford Publications.
- Cresswell, T. (1996). *In Place/ Out of Place: Geography, Ideology and Transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cresswell, T. (2012). *Geographic Thought: A Critical Introduction*. Hoboken: Wiley.
- Crouch, D. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds), *Landscape, performance and performativity*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Delaney, D. (2013). The Wiley-Blackwell companion to cultural geography. In Johnson, N., Schein, R. C., Winders, J. (eds), *Seeing seeing seeing the legal landscape seeing seeing seeing the legal landscape*. Hoboken: Wiley.
- Dixon, D. P & Jones III, J. P. (2014). Approaches to human geography: philosophies, theories, people and practices. In Aitken, S & Valentine, G (eds). *Feminist geographies of difference, relation, and construction*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Domosh, M. (2013). The Wiley-Blackwell companion to cultural geography. In Johnson, N., Schein, R. C. & Winders, J. (eds), *Consumption and landscape*. Hoboken: Wiley.
- Duncan, J. S. (2004). *Landscapes of Privilege*. London: Routledge.
- Duncan, J.S. (1990). *The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom*. New York: Cambridge University Press.
- Egoz, S. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds), *Landscape and identity: Beyond a geography of one place*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Göregenli, M. (2010). *Çevre Psikolojisi: İnsan Mekân İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hawkins, H. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds), *Picturing landscape*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Henderson, G. (2003). Everyday America: cultural landscape studies after. J.B. Jackson, C. Wilson & P. Groth. (eds.), *What (else) we talk about when we talk about landscape* (pp. 178– 198). Berkeley: University of California Press,
- Hooks, B. (2014). *Feminism Is for Everybody: Passionate Politics*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Johnson, N. (2013). The Wiley-Blackwell companion to cultural geography. In Johnson, N., Schein, R. C., Winders, J. (eds), *Political landscapes*. Hoboken: Wiley.
- Johnston, R. & Sidaway, J. D. (2015). *Geography and Geographers: Anglo-American human geography since 1945*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Kaplan, R., Austin, M.E. & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. New York: Cambridge University Press
- Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: toward an integrative framework. *Journal of Environment Psychology*, 15, 169– 182.
- Kervankıran, İ. (2015). Turizmde mekânsal veri analizi tekniklerinin kullanımı: Türkiye’de ilçelere göre konaklama örneği. *Journal of World of Turks*, 7(2), 217-241.
- Knudsen, D., C & Metro-Roland, M., M. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds). *Landscape studies and tourism research*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Latour, B. (2005). *Reassembling The Social– An Introduction To Actor Network-Theory*. New York: Oxford University Press.
- Ley, D. (2011). The dictionary of human geography. In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. & Watts, M. & Whatmore, S. (Eds.), *Lifeworld*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Library of Congress. (2018). 20 Mayıs 2018 tarihinde, www.loc.gov/pictures/item/97507547/, adresinden edinilmiştir.
- Lindström, K, Palang, H. & Kull, K. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds). *Semiotics of landscape*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Lorimer, H. (2005). Cultural geography: the busyness of being more than representational. *Progress in Human Geography*, 29, 83– 94.

- Majury, N. (2013). The Wiley-Blackwell companion to cultural geography. In Johnson, N., Schein, R. C., Winders, J. (eds.), *Economic Landscapes*, Hoboken: Wiley.
- Massey, D. (1984). *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan.
- Massey, D. (2006). Landscape as provocation. *Journal of Material Culture*, 11, 33– 48.
- McDowell, L. & D. Massey. (1984). Geography Matters! A Reader. In D. Massey & J. Allen (eds.), *A woman's place?* (pp. 128– 47). Cambridge: Cambridge University Press.
- McLeod, J. (2010). *Beginning Postcolonialism*. Manchester: Manchester University Press.
- Mitchell, D. (2003). Cultural landscapes: just landscapes or landscapes of justice?. *Progress in Human Geography*, 27(6), 787– 796.
- Mitchell, D. (2008). New axioms for reading the landscape: Paying attention to political economy and social justice. J. Wescoat & D. Johnston (eds.), In *Political economies of landscape change: places of integrative power* (pp. 29– 49). Dordrecht: Springer.
- Özey, R. (2012). *Beşeri Bölgeler Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2014). *Kültürel Coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özgür, E. M. (2018). Küresel göçün sosyo-mekânsallığı: ulusötesi mekânlar / yerelötesi yerler, topluluklar ve kimlikler. *Coğrafi Bilimler Dergisi, CBD*, 16(1), 1- 35.
- Price, C. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds). *Researching the economics of landscape*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Robbins, P. (2014). Approaches to human geography: philosophies, theories, people and practices. In Aitken, S & Valentine, G (eds). *Research is theft: environmental inquiry in a postcolonial world*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Robbins, P; Hintz, John & Moore, S. A. (2013). *Environment and Society: A Critical Introduction* (Critical Introductions to Geography). Hoboken: Wiley.
- Roberts, J. M. & Westad, O, A. (2013). *The Penguin History of the World*. London: Penguin Books Ltd.
- Rogers, A., Castree, N. & Kitchin, K. (2013). *A Dictionary of Human Geography*. Oxford: OUP Oxford.
- Rose, G. (1993). *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*. Hoboken: Wiley.
- Sauer, C.O. (1925) The morphology of landscape, university of california publications in geography, 2. In Leighly, J. (ed.) (1974) *Land and Life* (pp. 315–50) . Berkeley: University of California Press.
- Setten, G. & Myrvang Brown, K. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds). *Landscape and social justice*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Thrift, N. (2008). *Non-Representational Theories*, London: Routledge
- Tolia-Kelly, D. P. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds). *Landscape and memory*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Tuan, Y.F. (2013). *Romantic Geography: In Search of the Sublime Landscape*. Madison: The Univesity of Wisconsin Press.
- Turut, H. & Özgür, E. M. (2018). Bir kente göçün hikayesi: süreçler, bütünleşme ve aidiyet. *Coğrafi Bilimler Dergisi, CBD*, 16(1), 153-180.
- Uysal, A. & Güngör, Ş. (2016). Postyapısalcı ve ilişkisel coğrafyalarda bir tarz olarak temsil ötesi teori(ler). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 33, 73-81.
- Ward Thompson, C. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds). *Landscape perception and environmental psychology*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Waterton, E. (2013). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds). *Landscape and non-representational theories*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Whatmore, S. 2002. *Hybrid Geographies: Natures, Cultures, Spaces*. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage.
- World Rainforest Movement (2018). 29 Mayıs 2018 tarihinde <https://wrm.org.uy/articles-from-the-wrm-bulletin/section1/cameroon-urban-and-rural-activists-against-industrial-plantations-abuses-towards-women/>, adresinden edinilmiştir.
- Wylie, J. (2007). *Landscape*. London: Routledge.
- Wylie, J. (2013a). The Routledge companion to landscape studies. In Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E, (eds). *Landscape and phenomenology*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Wylie, J. (2013b). Introducing Human Geographies. In Cloke, P., Crang, P. & Goodwin, M, (eds). *Landscape*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Yakar, M. (2017). Yerlilikten göçmenliğe doğru: Türkiye’de iç göçün doğum yeri verisine göre gelişimi, Türkiye coğrafyası araştırmaları. Arslan, F (ed.), *Prof. Dr. Mesut Elibüyük’e Armağan içinde*, Ankara: Pegem Akademi.